

Vallástan

A vallással kapcsolatos pedagógiai stúdium értelméről

Kiinduló kérdésünket a következőképpen fogalmazhatjuk meg: mi a haszna és értelme a vallás(ok) tanulmányozásának a leendő pedagógus számára? Nos, a lehetséges válaszok egyikének–másikának felsorakoztatása helyett álljon itt csupán három, egyenként más és más belső logikával dolgozó tudományszak egy–egy kiemelkedő művelőjétől vett idézet. E gondolatok nem annyira reprezentatív értékük miatt, mint inkább avégett fontosak, hogy mintegy kijelöljék azt a horizontot, amelyben a vallástan oktatásának *értelmességéről* tehető kijelentések egyáltalán megfogalmazhatók. (Előre kell bocsátani, hogy az egyes szerzők eltérő értelemben használják a "vallás" fogalmát. Ezt, bár sokszor kétségtelenül megnehezíti a tisztánlátást, mégis a dolog lényegére utaló adottságnak kell tekintenünk, olyan ténynek, mely magának a vallásnak mint jelenségnek az összetettségéből, bonyolultságából fakad.)

A *vallástörténész* Mircea Eliade állítja, hogy a "szent" fogalma és megtapasztalt valósága az emberi tudat struktúrájának *konstitutív* eleme, nem pedig a tudat kibontakozásának valamely korai s immár "túlhaladott" stádiumát jellemzi: "...ténylegesen nehéz elképzelni, vajon miként is funkcionálhatna az emberi szellem azon meggyőződés nélkül, hogy létezik a világban egy olyan valóság, melyet kizárólag önmaga alapoz meg... Más szavakkal: *embernek* lenni, vagy pontosabban: emberré válni nem más, mint vallásosnak lenni, ill. azzá válni." (Geshichte der religiösen Ideen, Herder, Freiburg 1978. I. 7. o.)

A *szociológus* Thomas Luckmann a vallásnak mint legátfogóbb, végső értelemező rendszernek az emberi közösségben betöltött maradandó és semmi mással nem helyettesíthető szerepét hangsúlyozza: "Első megközelítésben ... valláson ezt értem, ami az embert emberré teszi. Ez a lény, ez az ösztönei által csak bizonytalanul meghatározott, biológiailag némiképpen labilis állat ... nem elkülönült egyedeiben, hanem közösségi dimenziója révén válik emberré. (...) Szociológiailag ezt így fogalmazhatjuk meg: az emberré válás voltaképpen szocializálódás. Azaz: gyakorlás és kényszerítés által való beilleszkedés egy, az egyed konkrét létbeni pozícióját meghaladó értelmi összefüggésrendszerbe, jelentésszerkezetbe. Mondhatjuk, hogy ez a vallás konstans funkciója. A szocializációt vallási folyamatnak érteni egyet jelent azzal, hogy az embert vallási lényként definiáljuk. Jelenti továbbá – s ezt a következményt hangsúlyoznunk kell –, hogy társadalom nem létezhet vallás nélkül, vagyis bármilyen olyasféle processus nélkül, melynek során az emberek emberekké válnak. Az persze, természetesen elképzelhető, hogy létezzék erőteljesebben és kevésbé

vallásos ember, továbbá az, hogy a vallási lényeg formái a legkülönbözőbb alakot öltsek magukra." (Religion in moderner Gesellschaft, in: Religion im Umbruch. Hrsg. J. Wössner, Stuttgart 1979. 7. kk.)

Végül pedig – egészen más megközelítésből és elkötelezettségből – hasonló módon vélekedik a *teológus* Karl Rahner is, amikor az ember ún. "természetfeletti egzisztenciájáról" beszél. Ezen azt az ontológiai szituációt érti, "amely az ember szabad cselekvését megelőző átfogó és elkerülhetetlen adottság ... az ember reális meghatározottsága, amely, kegyelemszerűen járul az emberi természethez (ezért "természetfeletti"), mindazonáltal a létezés reális rendjéből ténylegesen sohasem hiányzik." (K. Rahner – H. Vorgrimler: Teológiai Kiszótár, Budapest 1980. 117. o.)

Az ember tehát eredendően bele van ágyazva abba a léthelyzetbe, melynek megragadására, értelmezésére, belső törvényeinek kifejtésére az az emberi tevékenység törekszik, melyet a legtágabb értelemben *vallásnak* nevezhetünk.

Az eddigi gondolatmenet meggyőző ereje a szaktudományos és a tekintélyelvű érvelés együttes hatásából adódik. E mellé társuljon még a következő gondolatsor:

Az emberrel foglalkozó *történettudományok* egyértelmű megállapítása, hogy az ember, amikor fölbukkan a tudomány mai eszközeivel elérhető és vizsgálható legtávolabbi kor küszöbén – *már vallásos*. A mai tudomány az ember általa belátható történeti útján nem ismer vallásmentes állapotot. Az empirikus történeti kutatás eredményeit átfogó értelmezési horizontba állító *bölcséleti reflexió* így a "*homo religiosus*"-ról beszél, és ezen az emberi személy mélyebb meghatározását érti, mint amit a "*homo sapiens*" kifejez. A vallást tanulmányozó leendő pedagógus tehát az ember egyik legsajátosabb – az érzelmet (kultusz), az akaratot (erkölcs), valamint az intellektust (teológia, filozófia és a tudományok) egyaránt integráló és inspiráló – szellemi–lelki – aktivitásával ismerkedik (meg). Következésképpen *magával az emberrel*.

Nos, eddig a "tudományos" érvelés.

Mármost, hogy a tudományok bölcsőjét a mítosz ringatta, a modern technika pedig a mágia rokona, vagyis másképpen: hogy a kultúrát és civilizációt teremtő ember legeredetibb *anyanyelve* a vallás –, nos, az épp oly nyilvánvaló, mint amennyire magától értetődő az ebből adódó következmény: Néma marad az emberiség (legalábbis addigi) kultúrája annak számára, aki nem érti az emberi léleknek ezt az ősi nyelvét, vagy éppen csak "nincs füle a hallásra". Végére is be kell látni: jelentős részben ennek az úgymond "hamis tudati visszatükröződésnek" a "terméke" mindaz, ami ma körülvesz bennünket mint *emberi világ*, a mi világunk, más szóval: *kultúra*.

S hogy egy *pedagógusnak* mi dolga mindezzel?

Ha nem ismeri az utat, vajon hogyan is vezethetné rajta – akárcsak egy darabon is – az ember gyerekeit?...

Befejezésül, ha a korrektség követelményének eleget akarunk tenni, helyénvalónak látszik még egy megjegyzés, mely – a vallásos ember önértelmezésének döntő elemére mutatva – szándékosan relativizálja az eddig mondottakat.

A vallás(i) dolgok, reáliák) ismerete – a vallástan a pedagógia szempontjából – kétségtelenül kulcs a múlt és a jelen kultúrájának elsajátításához, és így nélkülözhetetlen az embergyerek *szocializálására* vállalkozó pedagógus számára. Nyilvánvaló azonban, hogy a vallásos ember eredeti intenciója *nem* a kultúraépítés. A vallás mindenütt kultúrát teremt – miután kifejeződési formákat keres és létre is hozza

azokat. Ám ha pusztán csak ebben látjuk a vallás lényegét, akkor félreismerjük, elvétjük, mi több: megsemmisítjük.

Ez azonban már olyan problematika, mely meghaladja a mostani főiskolai stúdi-um kereteit.

A tananyag

A tananyag terjedelme két tényezőtől függ:

a.) mennyi *idő* jut erre a tantárgyra a képzés során;

b.) milyen *szerepet* kap a vallástan a filozófiai stúdium körén belül (feltéve, hogy egyáltalán ide soroltatik), illetve, hogy mennyire átfogó a filozófia oktatásának tematikája.

Amennyiben ugyanis a vallástan több akar lenni, mint pusztá ismeretterjesztés – az általános műveltség elsajátítása még a konkrét állapotok figyelembevételével sem tekinthető *fő*-iskolai feladatnak! –, ha tehát többről van itt szó, mint a vallások "színes világáról" való nem kevésbé színes kaleidoszkópról, akkor szükséges a bölceleti tanulmányokkal való koordinálás, például oly módon, hogy a *filozófia által vizsgált témakörök* (ember, világ, természet, társadalom, stb.) lehetséges *vallási reflexiója*, értelmezése is szóhoz jusson. Azáltal ugyanis, hogy a bölcelet főbb problémái a vallás horizontjában is megjelennek az *oktatás* során – mint ahogyan a világban ténylegesen is megjelennek –, a hallgatók megismerhetik a vallás sajátos szemléletét, belső logikáját; röviden és pontosabban: a *vallásos ember lét- és önértelmezését*.

Bármilyen legyen is azonban a vallástanak a filozófiaoktatás egésze koncepciójában betöltött helye és szerepe, a tervezett három félévnek megfelelően *javasolható* a következő tantárgyi *felépítés*:

1.) Vallástörténet (A).

2.) Vallásfenomenológia, valamint a vallás pszichológiai és szociológiai vizsgálata (B. C. D).

3.) Az ember és világa – ahogy a (keresztény) vallás látja. Vallás és filozófia (E).

1. A vallástörténeti áttekintés célja, hogy a különböző vallások nyomán a hallgatók képet alkothassanak maguknak a vallás idő- és térbeli világáról, és bizonyos – ha nem is mindenben kimerítő – anyag birtokában képesek legyenek *önmaguknak* valamilyen módon megfogalmazni a vallás *megközelítő* lényegét. A stúdiumot tehát nem a definíció bonyolult problémájával kell kezdeni, hanem azt folyamatosan, mintegy lebegtetve, nyitott kérdésként állandóan napirenden kell tartani, abból az elgondolásból, hogy a hallgatóknak mindenkor legyen lehetőségük az önálló fogalmi megragadásra, véleményformálásra – és a tanulmányok legvégén! – az önálló világnézeti szintézis megalkotására. (Ez az eljárás egyébként megfelel a mai vallástudományban általánosan elismert és gyakorolt vizsgálati módszernek.)

Ahhoz, hogy a *vallástörténeti áttekintés értelmességét* biztosítsuk, elegendő tehát egy olyan *előzetes*, rövid, *fenomenológiai meghatározás*, mely a vallás alapjának a *szent* megnyilatkozását és emberi megtapasztalását látja, magát a vallást pedig e tapasztalat állandó megújításának és a nyomában fölismeret viszony rendezésének (kultusz), valamint tematizálásának (teológia) tekinti.

A vallástörténet fő témáját a nagy világvallások adják (buddhizmus, mohamedanizmus, kereszténység). A *súlypontot* az utóbbi, a *kereszténység* képezi. Nem valamilyen elfogult "európacentrizmus" miatt, hanem azért, mert a leendő pedagógus (csakúgy, mint tanítványa) abban a kultúrkörben él, melynek alapvető karakterét a keresztény vallás adja, s melynek bizonyos mértékű ismerete nemcsak az európai ember általános műveltségének része – magja, alapja –, hanem egyben értelmes feltevése más, Európán kívüli vallás értékelhetőségének, ill. a vele való *dialogusnak*.

2. A *vallás* összetett jelenségvilágának többé-kevésbé átfogó *leírásáról* van itt szó, majd pedig arról, hogy miként tekinti e vallást a *lélektan* és a *szociológia*. Lehetőség van arra is, hogy szóba kerüljenek e diszciplínák vallással kapcsolatos *aktuális* kérdései.

3. Ezúttal *maga a vallás jut szóhoz* – és nem a vallást vizsgáljuk. Az imént említett okok miatt ismét csak a kereszténység képviseli a vallást. Kívánatos lenne ennek a szakasznak a filozófiai tanulmányokkal való alapos összehangolása. Ennek megléte esetén a vallástannak ez a fél éve lenne bizonyos értelemben a legkötetlenebb: jobbára kis csoportos beszélgetések formájában lehetne értelmes, önálló és felelős, nyitott és *meditatív világnézeti dialógust* folytatni tapintatos tanári irányítás, közreműködés mellett.

Vallástörténet

1.) A *történelem előtti* ember vallásossága az ősrégészet alapján, összevetve az etnológia tanúságával

a.) temetkezési szokások, barlangfestmények; b.) mágia, totemizmus; c.) lélekhit.

2.) Az *ókori Kelet* vallásai

a.) sumérok, babilóniaiak, asszírok; b.) kánaániták, föníciaiak, szírek; c.) az egyiptomi vallás; d.) a perzsa vallás; e.) gnoszticizmus, manicheizmus és a keleti misztériumvallások.

3.) *Görög-római* vallás.

4.) *Hinduizmus. Buddhizmus.*

5.) *Az iszlám.*

6.) *Zsidó monoteizmus.*

a.) az ókori zsidóság története (patriárkák, kivonulás és honfoglalás, a bírák kora, a királyság megalakulása és az ország kettészakadása – Saul, Dávid – Salamon, Izrael és Júdea az ókori imperializmus korában, babiloni fogság, a júdaizmus); b.) a zsidó vallás és a történelem; c.) a prófétaság intézménye; d.) a zsidó vallás mint könyvvallás – a Biblia (felosztása, keletkezése, a vele kapcsolatos *reáliák*).

7.) *A kereszténység*

a.) teológiai áramlatok Jézus korában; b.) Jézus élete és tanítása; c.) az ősegyház és teológiája; d.) az Újszövetség és a vele kapcsolatos *reáliák*.

Vallástudomány I.

1.) A vallás tudományos vizsgálatának rövid története, a *vallás mint tudományos probléma*

a.) a vallásosság mint magától értetődő emberi beállítottság – ókor, középkor –: vallástudomány a vallás horizontján belül; b.) újkori felvilágosodás: "szekularizáló-dó" vallástudomány.

2.) A vallás tudományos kutatásának ágai, a *vallástudomány rendszere*

a.) etnológiai vallástudomány; b.) filológiai vallástudomány; c.) valláslélektan; d.) vallásfilozófia; e.) összehasonlító vallástörténet; f.) vallásszociológia.

3.) A vallás tudományos vizsgálatának *módszertani követelményei*

a.) tárgyyszerűség, tartózkodás a filozófiai–ideológiai prejudíciunktól; b.) forrás-kutatás, a források filológiai feltárása; c.) "Sitz im Leben" és a hermeneutikai horizont.

Vallástudomány II. (A vallás fenomenológiai leírása)

1.) A vallás *megjelenési formái*

a.) *szent tárgyak* (természetes tárgyak: kő, hegy, föld, víz, villámlás, vihar, nap, hold, csillagok, égbolt, növények, állatok, a természet mint egész; ember által készített tárgyak: fétis, fegyver, gyűrű, stb.; a nemiség megjelenítési formái, kereszt, szent képek, képtilalom, szent ruha, szent színek)

b.) *szent helyek* (nyitott tér; fedett tér: barlang, ház, templom, szent város; az ég mint isten lakóhelye, imairány, a végtelen tér, stb.)

c.) *szent idők* (természeti ünnepek, üdvtörténeti ünnepek, a szent év, világperiódusok)

d.) *szent számok*

e.) *szent, kultikus cselekedetek* (apotropéikus, azaz gátló–elhárító rítusok; eliminatérikus, azaz megszüntető, gyógyító rítusok; tisztító rítusok; az áldozat: anyagi áldozat, szellemi áldozat – ima, a szent iratok tanulmányozása, bűnvallás, erkölcsi cselekvés, stb. a misztériumdráma; egyesülési rítusok)

f.) *szent szavak* (istenről való beszéd: istennév, orákulum, prófécia, mítosz, monda, legenda, bölcsességi közlés, allegória, dogma és hitszimbólum, erkölcsi törvény, prédikáció; istenhez való beszéd: titkos szavak, varázsszavak – áldás és átok, eskü, fogadalom gyónás, imádás, dicsőítés, hálaadás, hitvallás, fohász; a szent hallgatás, kultikus csönd)

g.) *szent emberek* (anya, apa, vezér, király, varázsló, pap, szerzetes, apáca, próféta, tanító, misztikus, mártír, szent)

h.) *szent közösség* (házasság, törzs, kaszt, állam, szövetségek, rendek).

2.) A vallási *képzetek és megjelenési formáik*

a.) *isten* (monoteizmus és politeizmus, summum bonum, az istenség szimbólumai, az "egészen más", perszonalizmus és imperszonalizmus az istenképekben)

b.) *teremtés* (elgondolások a teremtésről, angyalok, démonok, ember teremtése)

c.) *kinyilatkoztatás* (formái, a csoda)

d.) *a megváltás* (a megváltó, a megváltás eredménye, a kegyelem és befogadása)

e.) *az örök beteljesedés* (a földi élet folytatása: halottak birodalmában, átszellemített élet formájában; büntetés és jutalmazás: az evilági élet kiegyenlítése a túlvilágon, kiegyenlítés az evilági életbe való visszatérés által; élet istennek és istenben; az

üdvösségi vallások túlvilágképzetei: misztikus–pantisztikus, perszonalista–teista, univerzális–eszkatologikus).

3.) A vallási élmények világa

a.) a vallási élmény *alapformái* (tisztelet, félelem, hit és bizalom, remény, szeretet, béke, öröm; a közlés kényszere)

b.) a vallási élmény *rendkívüli formái* (inspiráció, látomás és hallomás, meghívás, eksztázis).

Vallástudomány III.

(A vallás a lélektan és a szociológia tükrében)

1.) *Vallás és vallásosság az egyénben.* A vallás *pszichológiai* leírása

a.) a szenttel való találkozás alapélménye ("*religiöses Kernerlebis*"), a vallási élmény intencionalitása, a vallási élmény mint "én-funkció";

b.) a vallási élmény *sajátos vonásai*: találkozás–tudat, én–te kapcsolat, személyesség, döntésre való felszólítás, transzcendencia és immanencia egyidejű meg tapasztalása;

c.) a vallási élmény által kiváltott *érzelmek*: tremendum et fascinosum, megajándékozottság – hála, béke, öröm, engedelmesség, szeretet és bűnbánat;

d.) a *megtérés*;

e.) *hallucinogén* anyagok és vallási tapasztalás;

f.) a vallásos *motiváció*: kontingencia–tapasztalat, határhelyzet (betegség, halál); a vallásos *attitűd*;

g.) a *gyermek vallásossága*: spontán vallásosság és a környezet szerepe, szülő–gyermek viszony mint az ember léttel szembeni beállítottságának pszichikai meghatározója (eredendő bizalom és vallásosság), a gyermeki vallásosság jellemzői – antropomorfizmus, animizmus, mágikus gondolkodásmód; isten a gyermek életében

2.) A vallás és a vallásosság *pszichológiai interpretációi*

a.) *S. Freud* vallásértelmezése: a pszichológia mint valláskritika;

b.) *C. G. Jung* vallásértelmezése: a vallás pozitív lélektani értékelése;

c.) *E. Fromm* vallásértelmezése: vallásosság valódi (személyes) transzcendencia nélkül.

3.) *Vallási élmény és vallási cselekedetek*

a.) a vallási kultusz lényege;

b.) a vallási kultusz formái;

c.) etika és vallás.

4.) *Vallás és vallásosság a közösségben.* A vallás közösségi dimenziója. A vallás *szociológiai megközelítése*

a.) az egyéni vallásosság ráutaltsága a közösségre;

b.) a vallás szociológiai meghatározása, a definíció nehézsége;

c.) vallás társadalmi szerepének különböző megítélése: Durkheim, Weber, Marx;

d.) a szekularizáció jelensége és értelmezése;

e.) vallás és vallásosság a modern társadalomban: P. L. Berger – Th. Luckmann;

f.) vallás és vallásosság Magyarországon aktuális vallásszociológiai fölmérések tükrében – a rendelkezésre álló empirikus kutatások ismertetése és értékelése.

Beszédek és beszélgetések istenről, emberről, világról

I. A "homo religiosus" születése (a vallás kiindulópontja az ember oldaláról; a vallásos tapasztalás hátterét képező kontingencia-tapasztalat)

Cél: Az emberi egzisztencia- és létértelmezés különböző paradigmáinak bemutatása oly módon, hogy kitűnjék a "vallási modell" sajátossága, valamint jogos választhatósága. A beszélgetéseket úgy érdemes irányítani, hogy a hallgatók már kezdetől fogva igazi kortársat lássanak a vallásos emberben, és – ha lehetséges – fedezzék föl önmagukban is a "homo religiosus"-t vagy legalábbis annak nyomait. E felfedezés mértékének, élményszerűsége intenzitásának van egy, racionális fontolgatással aligha meghatározható minimuma, s csak ezen minimum megléte esetén válik értelmessé minden további dialógus. Másként ugyanis a hallgatók – "hallgatóként" – merőben idegennek érzik majd az egész problematikát, s nem pedig olyanok, amihez "közük van".

A beszélgetések menete:

1. A határhelyzet (betegség, halál, társadalmi konfliktus) mint a kontingencia megtapasztalásának "helye".

2. A kontingencia fogalma (bölcseleti reflexió).

3. Az emberi tapasztalat határa és a föltétlen valóság megtapasztalása

a.) az igazság föltétlensége

b.) az érték föltétlensége

c.) a szabadság föltétlensége

d.) a lét föltétlensége.

4. A művészet mint mindeme tapasztalat fölerősítése és artikulációja (példák)

5. A föltétlenség fogalma (bölcseleti reflexió).

6. A kontingencia leküzdése különböző modellek révén

a.) nem, vagy csak részben (quasi) teoretikus módok:

1. a "fogyasztói" modell mint a kontingencia tagadása illetve elfojtása

2. a művészet mint a "kimondhatatlan közvetítője" (Goethe), az "egzisztencia átvilágítása" (Jaspers) – példák;

b.) teoretikus konstrukciók:

1. filozófia (metafizika)

2. (modern) tudományok.

7. A vallás válasza: "non ratiocinatio facit, sed invenit" (Ágoston). Két alapmodell:

1. az "örök világtörvény" vallásai (Glaserapp) – hinduizmus, buddhizmus, kínai univerzizmus

2. a Kereszténység (iszlám): a kontingencia alaptapasztalatát a hit keretei között igazolható "ősbizalom" eredeti élménye hordozza.

A beszélgetések tagolása: Az első beszélgetés az 1–4. pontot foglalja magában, a második a 6. és a 7. pontot. A 2. valamint az 5. pont során a tanár fogalmilag tisztázza az addigi beszélgetés tartalmát, ill. alapot és keretet ad a továbbiak számára.

A vallásos tapasztalat (Hitvallások, megtéréstörténetek)

Cél: Az előző két alkalom során felvázolt értelmezési horizont további tágítása és mélyítése a kontingencia leküzdésének vallásos modellje irányában. Az immanencia-transzcendencia problémakörének első – részben fogalmi – megközelítése. A beszélgetés során különböző szövegtípusokból vett és eltérő korból származó élményleírások, vallási beszámolók váltakoznak mai teológiai reflexiókkal.

A beszélgetés menete:

1. A foglalkozást megelőzően egyénileg olvasott megtéréstörténetek, hitvallások megbeszélése annak kiemelésével, hogy a szóban forgó szövegek miről szólnak, mit közvetítenek: mit közölnek, kinek és milyen szándékkal. Ennek során érinteni lehet a vallási szövegek exegetikai kérdéseit (irodalmi forma – formatörténet – "Sitz im Leben").

2. Karl Rahner: "Találkozhatunk-e Istennel a világban?" in: A hit alapjai, Szent István Társulat Budapest, 1983. 99–108. o.

E szöveg a vallási élmény problémaháttérét vázolja fel, miközben első megközelítést adja a transzcendencia bölcséleti kérdésének.

3. További élményleírások, vallási tapasztalatot közlő beszámolók megbeszélése, immár – a Rahner-szöveg alapján – a pontosabb mérlegelés lehetőségével.

4. Karl Rahner: A Lélek megtapasztalása a mindennapi tapasztalásban. in: Erfahrung des Geistes. Herder, Freiburg, 1977. 34–45. o.

A szerző utalásszerűen fősorakoztatja az ember mindennapi életének azokat a háttértapasztalatait, melyek az immanencia és a transzcendencia kapcsolódási pontjai lehetnek az emberben.

A hit (A vallási kapcsolatteremtés eszköze, az emberi ismeretszerzés módja)

Cél: A hitnek mint a vallás kommunikációs alapjának a kibontása. Hit és tudás egymásra hangoltságának megvilágítása, majd a vallásos hit sajátosságainak kiemelése. Végül utalás hit – hihetőségi rendszer (plauzibilitási struktúra) – paradigmatiskus létértelmezése összefüggésrendszerére.

A beszélgetés menete:

1. A hit antropológiai meghatározása:

a.) a "hit" szó jelentésváltozatai (különböző nyelvek!);

b.) credo qua creditus: a hit mint személyes aktus

– a hit mint interszjektív, én–te kapcsolat

– nemo credit nisi volens: a hit mint szabad aktus;

c.) credo quae creditur: a hit mint megismerés

– hitelreméltóság, hihetőség, konvergencia-argumentum – "illatív sense" (J. H.

Newman).

2. Hit és tudás:

- a.) credo ut intelligem (Ágoston)
- b.) credo quia absurdum est (Anzelm).

3. Hit a Bibliában:

- a.) Ószövetség: "Ha nem hisztek, nem maradtok meg!" (Iz 7,9)
- b.) Újszövetség: "Hiszek, Uram, segíts hitetlenségemen!" (Mk 9,24).

4. Hit a mai világban:

- a.) a hit dilemmája a mai világban
- b.) a valóság modern felfogása és a hit helye.

Isten (A hívő ember kommunikációs partnere, a vallás transzcendens forrása, a vallásos tapasztalás tárgya - a "szent")

Cél: A vallásos ember alaptapasztalatának, a személyes találkozás élménye végső valóságának megközelítése, immár a hit - a "homo religiosus" legsajátosabb kommunikációs eszköze - mint sui generis megismerési mód jellemzőinek ismeretében. A "hívő megismerés" isten-képét a "racionális megismerés" isten-fogalmával összevetvén egy rövid bölcsellettörténeti áttekintés keretében érintjük vallás és filozófia viszonyának kérdését.

"Ábrahám, Izsák és Jákob Istene..."

(I.) "Hiszen az én gondolataim nem a ti gondolataitok, az én útjaim nem a ti útjaitok - mondja az Úr. Igen, amennyivel magasabb az ég a földnél, annyival magasabbak az én útjaim a ti útjaitoknál, az én gondolataim - a ti gondolataitoknál.

(Iz 55,8)

Az első beszélgetés menete:

1. Az Ószövetség istenképe:

a.) "Azok az istenek, akik nem alkottak eget és földet, ki fognak veszni a földről és az ég alól." (Jer 10,11)

- monoteizmus

b.) "Király az Úr, fönségbe öltözött (...) hatalommal övezte föl magát."

(Zsolt 93,1)

- transzcendencia: Isten az "egészen más"

c.) "Bízam az Úrban, bizakodtam, s ő lehajolt hozzám és meghallgatott."

(Zsolt 40,2)

- immanencia: Isten a személyes Isten, az abszolút "te", az én Istenem

d.) "Uram..., miért vagy olyan a földön, mint valami jövevény, mint az utas, aki csak éjjeli szállásra tér be?..."

(Jer 14,8)

- deus absconditus.

(...)

2. Jézus Istene

(...)

"...a filozófusok istene."

(II.) "Miként a bagoly szeme a nappali fényben, úgy viszonyult az emberi szellem ahhoz, mely önnön természete szerint mindenek közül a legnyilvánvalóbb."

(Arisztotelész: Met. II. 1. 993b.)

A második beszélgetés menete:

bölcsélettörténeti áttekintés a következő szempontok szerint:

- a.) filozófia és vallás eredendő egysége – a mítosz
- b.) filozófia és vallás különválása
- c.) a két isten- "fogalom" egysége és különbözősége.

A világ

(Az eredet szempontjából, a világ mint teremtett valóság)

Cél: A vallásnak mint végső "szimbolikus értelemadó rendszernek" a bemutatása a létértelmezés "vallási" és "tudományos" paradigmáinak összevetésével. Újabb ízelítő a hermenutikából és vallási szövegek értelmezésének módjairól.

A beszélgetés menete:

1. A textus

a.) 1Móz 1.2.

b.) P. W. Atkins: Teremtés. Gondolat, Budapest, 1987.

2. A szövegek megbeszélése, arra ügyelve, hogy megközelítőleg tisztázódjanak a következők:

– mit közölnek az egyes szövegek

– kihez fordulnak, milyen céllal és milyen szándékkal.

3. A szövegek "összevethetősége"

– miben igen, miben nem

– a paradigmák különbözősége.

4. Az 1Móz 1.2. nagyvonalú exegézise alapján a vallásos világkép fölvezetése

a.) az ókori Kelet világképe

b.) a teremtés jelentése Izraelben

c.) mítosz és demitologizálás

d.) a bibliai teremtéstörténet mint a világ deszakralizálása és a modern természettudományos vizsgálódás lehetőségének (vallási) megalapozása.

5. Hogyan gondolkodott a "kezdetekről" Joseph Haydn – a "Teremtés" c. oratórium meghallgatása.

6. Hogyan gondolkodunk a "kezdetekről" – mi?...

Az ember (Teológiai antropológia)

Cél: Az ember teremtettségéből adódó ontológiai állapot megvilágítása az erkölcsiség problematikájának fölvezetésével.

A beszélgetés menete:

1. "Mi az ember, hogy megemlékezel róla, az emberfia, hogy gondot viselsz reá" (Zsolt 8,5)

– beszélgetés a Psalterium emberképéről (a szöveg elolvasása után a hallgatók önállóan tárják föl az ószövetségi hívő emberképét).

2. Az emberiség kezdete
- a) a teremtés koronája – az ember teremtése a Biblia leírása alapján
  - b.) Isten képmása és hasonmása – a teremtéstörténet teológiai mondanivalója
  - c.) poligenizmus – monogenizmus.
3. A Biblia antropológiai fogalmai
- a.) "lélek"
  - b.) "szellem"
  - c.) "test".
4. Az ember mint "bűntől fenyegetett lény" (Rahner)
- a.) "Vajon nem magadnak köszönheted, amiért elhagytad az Urat, a te Istenedet?" (Jer 2,17)
    - a kérdés felvetése és megfogalmazása
  - b.) "Tele vagyok kínnal..." (Jób 7,4)
    - a bűn "természetrája" (fizikai-ontológiai rossz, concupiscentia)
  - c.) "Kezdetben nem így volt..." (Mt 19,8)
    - a bűn eredete
  - d.) "Mester, ki vétkezett?..." (Jn 9,2)
    - a bűn kezdete
  - e.) "Bűnös voltam, mikor anyám fogant" (Zsolt 51,7)
    - a bűn hatása.

Az ember II. (Valláserkölcs)

Cél: Annak megvilágítása, hogy az előző beszélgetés(ek)ben feltárt ontológiai állapotból mi következik ember és Isten, ember és ember viszonylatában; valamint, hogy az ontológiai szituációba (bűnösség) átfordult (bűnbeesés) ontológiai állapot (teremtetség, istenképeség) miként szabályozza a vallás erkölcsrendszere.

"Ezek a törvények, amelyeket ma szabok neked, nem túlságosan nehezek és nem elérhetetlenek számodra. Nem az égben vannak, hogy azt kellene mondanod: Ki hatalom föl értük az égbe, ki hozza le s hirdeti őket, hogy hozzájuk szabhassuk tetteinket? De a tengeren túl sincs, hogy azt kellene mondanod: Ki kel át értük a tengeren, ki hozza és hirdeti őket, hogy hozzájuk szabhassuk tetteinket? Egészen közel van hozzád a törvény: a szádban és a szívedben – így hozzá szabhatod tetteidet." (5Móz 30,11–44)

A beszélgetés menete:

1. Az ember Isten képmása (az emberi szabadságjogok megalapozása).
2. Az ember Isten munkatársa ("Mitkreatürlichkeit").
3. Az erkölcsiség lényege és forrásai.
  - actus humanus
  - actus moralis.
4. Az erkölcsiség normái
  - forum externum: az erkölcsi törvény
  - forum internum: a lelkiismeret
  - a szituációs etika.

5. A proprium christianum az erkölcsiség néhány területén
– élet és halál: öngyilkosság, eutanázia, magzatelhajtás
– nemiség: a testben való ember
– tulajdon: a katolikus egyház szociális tanítása.

Előadás: Karl Rahner, a teológus

Cél: Egy neves teológus életének és munkásságának bemutatásán keresztül képet adni – legalább az impresszió szintjén – a kortárs katolikus teológiának, tehát a hit reflektált tudományának világáról.

Beszélgetés magyarországi tanítórendek szerzetes-tanáraival (bencés, ferences, piarista, iskolanővér)

Cél: Bemutatni az egyházi iskolák pedagógiai elveit – a mindennapok munkájában.

A hallgatók itt már mint pedagógusok vesznek részt a beszélgetésben, melynek sikere – és ezzel együtt részben a vallástan oktatásának sikere is – azon mérhető le, hogy képesek-e a hallgatók – immár pedagógiai képzettségük valamint a vallás világáról nyert (ön)ismeretük birtokában – átfogó értelemben véve értelmes kérdéseket föltenni, problémákat megfogalmazni.

Módszer és taneszközök

A vallástan oktatásánál alkalmazható módszerek megegyeznek *Kamarás István* "ember-tan"-ában kidolgozott elgondolásaival. Ez elsősorban a tanterv harmadik részét illeti. Az első két részben az előadások dominálnak, de a kis csoportos beszélgetésre itt is sort kell keríteni.

A legfőbb taneszköznek a könyvtárt kell tekinteni. A könyvtári tájékozódást egy részletesen bibliográfia összeállításával kell elősegíteni és irányítani. Mivel a magyar nyelvű (szak)irodalomban csak részben alkalmas a vallásnak és a vallásos (hívó) embernek az itt kidolgozott tanterv implicit szempontjai szerint való *megközelítésére*, ezért szükség van bizonyos könyvek, szövegek, szövegrészek fordítására. (Ezek pontos kiválogatása a tanterv kidolgozásának következő fázisához tartozik.) Nyilvánvaló, hogy a harmadik rész a leggondosabban összeállított szöveggyűjtemény alkalmazását feltételezi. Hasznos segítség, de nem fő követelmény egy rövid, *kompéndiumszerű* írott jegyzet használata.